

Sándor János

EGY KATONAKARMESTER SZEGEDEN 80 ÉVE MUTATTÁK BE LEHÁR FERENC „SZÉP A VILÁG” CÍMŰ OPERETTJÉT

1934. november 21-én délután hatalmas sötétszínű Buick gépkocsi kanyarodott a szegedi Hungária szálló bejárata elé. A sofőrrel és komornyikkal érkező elegáns, ősz férfit a város notabilitásai köszöntötték és kísérték abba az emeleti lakosztályba, melyben a nyári játékok idején az itt időző Schuschnig osztrák kancellár is megszállt. Bár a vendég egykor csak egyszerű katonakarmester volt, a városatyák mégis fejedelmi fogadtatásban részesítették. Okkal, mert a Sziklai Jenő színidirektor invitálására Szegedre látogató úr, az operettzene fejedelme: Lehár Ferenc, aki Szép a világ című dalműve magyarországi bemutatójára érkezett.

A szíves fogadtatást a zeneszerző magyarul köszönte meg, hiszen magyar volt az anyanyelve. 1870-ben, „amikor megszülettem apám katonakarmester volt Komáromban, ebben a hajdan igen fontos vízivárosban, a Vág és a Duna összefolyásánál” – nyilatkozta 1940-ben.¹ A katonakarmesterek az Osztrák-Magyar Monarchiában fontos szerepet játszottak. Zenéjüknek a népdal és a katonanóta volt a gyökere, s muzsikájuk a XIX. század második felére már világhírű lett.

Lehár, karmester fia volt, így hamar megismerkedett a dallamok világával. „A szülői házban éjjel-nappal muzsikáltak, vagy leginkább beszélgettek a zenéről” – írta később. „Apámnak nem volt más szenvedélye a zenén kívül nem is érdeklődött semmi más iránt. Életem első napjától fogva mindenki természetesnek tartotta, hogy apám nyomdokaiba lépek.”² Zene utáni vonzalmát egy gyermekkori élménye is fokozta. Mikor édesapja ezrede Kolozsvárott állomásozott, látta a Szent Mihály katedrálisban Liszt Ferencet vezényelni. „Apám azzal fejezte ki a nagy mester iránti hódolatát,” – mesélte 1944-ben a Neues Wiener Tagblatt újságírójának, – „hogy ingyen hegedült a zenekarban, és megengedte, hogy egy sarokban, csendben meghúzódva végighallgassam a koncertet.”

A család 1880-ban Pestre költözött, ahol Lehár a Nemzeti Zenede egyik tanárától hegedülni tanult. 1882-ben – még csak 12 éves! – a prágai konzervatóriumban folytatta tanulmányait, s ott 1884-ben találkozott Antonin

---

¹ H. G. Weinschenk: Künstler Plaudern; idézi: O. Schneidereit: Lehár, 11.p.

² L. F. mesél, Das Deutsche Podium; idézi: u. o. 14.p.

Dvorák neves cseh zeneszerzővel. Lehár ekkor már dalokat komponált és a zeneszerzés jobban érdekelte a hegedülésnél. „Egyszer eljártam neki egyik magam komponálta szonátámat” – emlékezett a történetekre 1912-ben. – „Dvorák akkor azt mondta, akasszam szögre a hegedűt, szenteljem magam csakis a zeneszerzésnek.”³

Ennek ellenére 1888-ban hegedűsként diplomázott, s az éppen akkor megnyíló elberfeldi teátrumban kapott koncertmesteri állást. Itt szerezte első színházi tapasztalatait, itt babonázta meg őt egy életre Thália istenszszony varázsa. A sorsdöntő találkozás azonban rövidre sikerült, mert egy év múlva besorozták a „bécsi 50-esek”-hez. Csak kilenc hónapot szolgált Bécsben, majd a Losoncon állomásozó 25. gyalogezred karmestere lett. Ekkor még alig töltötte be a huszadik életévét! A losonci évek érlelték Lehárt zeneszerzővé. 1893-ban itt komponálta első színpadi művét a Rodrigo című egyfelvonásos, romantikus operát. A művet egy pályázatra írta, ám azt nem ő nyerte meg. Ez azonban nem vette el kedvét a zeneszerzéstől. Újabb opera komponálásába fogott s szibériai témájú zeneművét a Kukuská-t a lipcsei Városi Színház 1896. november 27-én be is mutatta. A hét előadást megért opera vegyes kritikákat kapott. Legfőbb hibájára a Leipziger Zeitung kritikusa mutatott rá: „Lehár Ferenc egyelőre valami iszonyatos mascagnitiszben szenved s ez megfosztja az önálló érzés és gondolkodás lehetőségétől, [...] az embert agyonnyomja a zenekar sok indokolatlan vulkáni dühkitörése, amellyel a modern veristák olyannyira megutáltatják magukat a finomabb érzésű zenehallgatóság előtt.”⁴ A Kukuská-t 1899. május 2-án a budapesti Operaház is műsorára tűzte, ekkor 10 előadást ért meg, 1907. április 28-i Tatjana címmel adott felújítása pedig csupán kettőt!⁵

A lehangoló opera-kísérletek után Lehár úgy döntött, operettel próbálkozik. Arabella, a műlovarnő címmel írt is egyet, ám ezt soha nem mutatták be. A fiaskók ellenére sem hagyott fel a zeneszerzéssel, s katonakarmesterként, 1901/1902 telén Metternich Paulina hercegnő felkérésére megkomponálta első, jelentős sikerét az Arany és ezüst keringő-t. Csakhogy addigra már lejárt a hadsereggel kötött szerződése és állás nélkül maradt.

Éppen ekkor került a Theater an der Wien igazgatói székébe Karczag Vilmos aki karmestert keresett színháza számára. A karcagi születésű Krámer Vilmos – egy debreceni gabonakereskedő fia – 1876-ban vette fel a Karczag nevet, amikor a budapesti színiakadémián megkezdte tanulmányait. Azonban a színész mesterség elsajátítására nem sok időt fordított, mert hamarosan ott-

---

³ Idézi: u. o. 22.p.

⁴ Neues Theater, Leipziger Zeitung, 1896. nov. 28. idézi Schneiderei: Lehár 34.p.

⁵ A Magyar Kir. Operaház 1884-1909; Adatok a színház huszonöt éves történetéhez

hagyta az Akadémiát, visszatért Debrecenbe és a Népbarát című hetilapnál felcsapott újságírónak. Nem telt el sok idő és a jó tollú fiatalember már ismét a fővárosban volt, mint a pesti lapok munkatársa. Mikor azonban felesége, Kopácsy Juliska, az akkoriban roppant népszerű énekesnő Bécsbe szerződött, ő is vele költözött, és családi örökségéből 1901-ben megvásárolta a Theater an der Wien-t. Később zeneműkiadót is alapított. Zeneszerzők egész gárdáját indította el a siker útján. Lehár Ferenc, Oscar Strauss, Fall Leó és Kálmán Imre számos operettje indult el színházából a világhír felé.

Karczag első dirigensnek szerződtette az állás nélküli katonakarmestert, és azzal bízta meg, hogy operettet írjon Bécs legnagyobb sztárjának Alexander Girardinak. Lehár ugyanekkor a Carl-Theatertól is zeneszerzői felkérést kapott. Az előbbinek a Bécsi nők, az utóbbinak a Drótostót zenéjét komponálta. „Fél éven át egyszerre dolgoztam mindkét operettemen” – írta később, – „Vakon csöppentem bele az operettbe, melyről valójában alig volt fogalmam, s anélkül, hogy közelebbről ismertem volna a műfajt. [...] Tudatlanságom azonban előnnyel is járt, hiszen ily módon saját operettstílust alkothattam magamnak.”⁶

Lehár új hangja megnyerte a közönséget. Bemutatói tetszést arattak. A komponista elindult a siker útján és többé le sem tért róla. Világsikerét A víg özvegy 1905-ös és a Luxemburg grófja 1909-es bemutatója hozta el számára. 1930-ig 30 operettet írt. Szinte minden évben egy-egy új művel ajándékozta meg rajongóit. Nem csoda, ha a húszas évek végén, a gazdasági válság idején, – melyet persze hatalmas színházi recesszió is követett –, a teátrumok direktorai Lehártól remélték kasszáik megtöltését. Mert bár az operettszínházak nézőtere is foghíjas volt, ott mindig akadt közönség, ahol műveit műsorra tűzték. Ilyen volt a Rotter fivérek által vezetett berlini Metropol-Theater is. Nem csoda, ha egy zenei szakfolyóirat, mely Lehár nevét addig le nem írta, 1931-ben ilyen klapanciát közölt:

*„Die Rotters zeigen jedes Jahr
ein neues Werk von Franz Lehár.”*

Hevenyészett fordításban:

*Rotteréknál minden évben
kihoznak egy új Lehárt.*

*Mit bánják, hogy N. N. morog –
nekik ez mindig bevált!*

*Isoldán és Fidélión
nincsen más már csak egy dressz,*

*több jelmezre már nem futja,
mindenkit kínoz a rossz.*

*Siránkozik minden színház,
Mindenhol nagy a „dalesz”,*

*egyedül a Rotter örül,
mert haszon csak náluk lesz!⁷*

⁶ Műhelyforgácsok – az út A víg özvegyig; idézi: Schneidereit: Lehár 51.p.

⁷ Die Musik, Berlin, 1931 februári szám; A német szöveget idézi: Schneidereit: Lehár, 199.p.

De mi is az operett, ez a pénzt fialó csodaszer, melyet Lehár olyan magas szinten „állított elő”?

Egyesek szerint ezt a cselekményt párbeszédben bonyolító, áriákkal, duettekkel és kórusokkal dúsított zenés színpadi műfajt maga Mozart nevezte operettnak, ami kis operát, vagy operácskát jelent. Így van, vagy sem – nem tudom. Az azonban bizonyos, hogy az operett a singspiel-nek, vagyis a daljátéknak édes öccse. Annak a daljátéknak, melynek gyökeréből a műfaj korlátain messze túlmutató két Mozart remekmű sarjadt: a Szöktetés a szerájból és a Varázsfuvola.

A mai értelemben vett operett 1762. február 3-án született meg, de nem német nyelvterületen, hanem Franciaországban! Ugyanis ekkor tartotta első közös előadását két neves párizsi trupp: az Olasz Komédia és a Vásár Színházának egyesült társulata. Az olaszok a megerősödött „zenei vonalat” a vásáriak pedig, az ironikus szöveget és a piacok üde levegőjét vitték a „házzasságba”. Ebben az időben tűnt fel Párizsban egy fiatal belga zeneszerző is, Andre Grétry, akit kortársai „zenélő Moliere-nek” neveztek el.⁸ Műveiben a légies könnyedség elragadó költőiséggel párosult. Alkotói hitvallása megegyezett a vásári komédia szerzőjével: egyszerű dallamokat adni, hogy a közönség együtt énekelhessen a színészekkel. És a nagy előrelépés megtörtént! A népi komédia és az igényes zene frigyre lépett egymással.

Ebben a „családban” fogant az operett – vagy ahogy Gáspár Margit nevezte – a „műzsák nevetlen gyermeke”. Első szülötteként Donizetti művét, Az ezred lányát szokták emlegetni. Az új műfaj sokáig járt gyerekcipőben. Nagykorúságát akkor érte el, amikor felcsendült a párizsi, majd az európai színpadokon is Jaques Offenbach muzsikája.⁹ Egy korabeli mondás szerint: „Auber az operett ajtaja előtt állott, Hervé kinyitotta és Offenbach besétált rajta,”¹⁰ Ha Grétry „zenélő Moliere” volt, akkor Offenbach a „bulvárok Mozartja” lett. Operettjeiben megteremtette a melódia, a népi komédia, a szöveg és a tánc, mesteri egységét. Zenéjét filozófiai mélység, elegancia, ugyanakkor gyilkos ironia és bölcs humor jellemezte. Ilyen lehetett volna a bécsi operett is – de nem lett. A császárváros a „nevetlen gyermeket” megzabolázta, csipős nyelvére tanította, szókimondó történeteit édes-bús mesévé szelídítette.

A magyar operett kacskaringós úton jutott el ma ismert formájához.¹¹ Mikor feltűnt a XIX. század derekán, még a népszínmű köntösében jelent

⁸ Andre Grétry, Liege, 1741. febr. 8. – Montmorency, 1813. szept. 24.

⁹ Jaques Offenbach, Köln, 1819. jún. 20. – Párizs, 1880. okt. 5.

¹⁰ Szabolcsi – Tóth: Zenei Lexikon III. kötet 31.p.

¹¹ Históriaját Németh Amadé: A magyar operett története, című művében dolgozta fel.

kezett. A népszínműnek – bár némi rokonságot mutatott a singspiel-el – nem sok köze volt az Európa nyugati felén akkor már annyira kedvelt Offenbach-féle operetthez. Inkább zenei betétszámokkal feldúsított színdarab volt, s a XVIII. századvégi francia zenés darabokkal való rokonsága is csak abban mutatható ki, hogy a színészek a cselekmény folyamán maguk gyűjtötte népdalokat és néptáncokat adtak elő. Csakhogy nálunk nem a közönség énekelt a színészekkel, hanem a színészek énekeltek közönségük dalait. A „népszínműben a népélet és a drámai cselekmény egyazonos és elválaszthatatlan” – mondta ki Egressy Gábor. – „[...] Nézd meg színházát, látod nemzetét.”¹² Korai népszínművünk ugyanis nemzeti identitásunkért folytatott harcunk kultúrfelegyvere volt. Bár formája még nem, de szelleme már hasonlított a francia forradalmat követő párizsi zenés színház rebellis szelleméhez.

Hazánkban a francia operett térnyerése Latabár Endre és Molnár György nevéhez köthető.¹³ Latabár „a vidéket elárasztotta operettel” – írta Rakodczay Gábor Egressy Gábor és kora című munkájában. – „Éjjel-nappal másolta Offenbach partitúráit, és fordította a szövegeket, [...] aztán betanította az operetteket.”¹⁴ Molnár maga utazott Párizsba, hogy tanulmányozza és importálja az új műfajt. A legjobbkor. Itthon a hazafias lángolás parázssá hamvadt, a közönség elunta a hamis, germán mintára készült Shakespeare átdolgozásokat s a gyatra drámaírói próbálkozásokat. Valami újra, pezsdítőbbre vágyott. S Molnár a Porte St. Martinban látott Offenbach-látványosság, Az ördög pilulái tanulsága alapján a darabbal együtt, már az új műfaj formai alapelemeit is hazahozta Magyarországra. Bármennyire is furcsa, Latabár és Molnár hazafias dolgot is cselekedett a francia operett magyar földbe plántálásával. Burkolt Bécs-ellenességet terjesztett. „Hazafiaságuk abban rejlik – ami nem. Vagyis nem bécsi – nem osztrák” – írta találón Molnár Gál Péter A Latabárok című könyvében.¹⁵

1875-ben a Nemzeti Színház kötelékéből kivált társulattal azután az akkor megnyílt Népszínházban, a népszínmű mellett, az operett is otthont kapott. S 1883-ra az új színház lengyel származású karmestere Konti József – korábban Bécsben Suppe mellett dirigens és karigazgató volt – megkomponálta az első magyar operettet az Eleven ördög-öt. Ez már nem emlékeztetett a francia operetre, de még nem hasonlított a Strauss, Suppe vagy

---

¹² Egressy Gábor emléke, 234.p.

¹³ Latabár Endre színész, színigazgató. Kiskunhalas, 1811. nov. 16. – Miskolc, 1873. júl. 10.; Molnár György színész, rendező, színigazgató, író. Nagyvárad, 1830. ápr. 13. – Budapest, 1891. szept. 30.

¹⁴ Idézi: Molnár Gál Péter: A Latabárok, 115.p.

¹⁵ Molnár Gál Péter: A Latabárok, 116.p.

Millöcker nevével fémjelzett bécsire sem. Ám a magyar operett nem sokáig járta a maga útját. A kiegyezés utáni boldog békeidő s a nagy nemzeti özszeölelkezés lassan egy útra terelte a bécsi és a magyar operettet. Így azután a századforduló után tehetséges operettszerzőink néhány kivételtől – Kacsoh, Szirmai, Huszka – eltekintve, némi könnyed bonyodalommal ízesítve, humorral fűszerezve, tükrözni kezdték a „minden nagyon jó, minden nagyon szép, mindennel nagyon meg vagyok elégedve” mentalitású monarchia világát.

Ezt a világot akarta visszaidézni – legalább is a színpadra – a háború és Trianon sokkolta, gazdasági krízis gyötörte potenciális nézői számára Sziklai direktor, amikor megnyerte Lehár beleegyezését ahhoz, hogy Szép a világ című operettjének magyarországi bemutatóját Szegeden tartsák. Sziklai Jenő a Tisza-parton ugyanazt remélte Lehár művétől, amit Rotterék Berlinben a Spree partján: telt házat és busás bevételt.

Szegedre érkezése után Lehár nyomban a színházba sietett, ahol operettje főpróbája s katonakarmester barátja Fricsay Richárd várta. A próba alatt Török Emiltől elkérte a karmesteri pálcát és dirigálni kezdett.

A november 23-i bemutatóra a fővárosból 500 személlyel „kultúr-vonat” érkezett, és az előadást a rádió egyenes adásban közvetítette. Káprázatos kosztümök, színpad közepén csörgedező hegyi forrás, „görlök látványosságyszámba menő felvonulása”, és a varázslatos Lehár-muzsika elbűvölte a nézőket. A legnagyobb ovációt mégis a Mester kapta, amikor maga vezényelte a második felvonást.

„Lehár zenéjének nagy és teljes sikeréről számolhatunk be” – írta a másnapi sajtó. „Az előadástól el vagyok ragadtatva” – nyilatkozta a szerző. – „Bármely világvárosi színpadon megállná a helyét.”¹⁶ A sikert hajnalig tartó bankettel ünnepelték a Hungáriában. A zongoránál egy nyurga fiatalember ült, s alkalmi játékaival elkápráztatta az ünneplő vendégsereget. Az ifjú, a Maya című operett komponistája, Fényes Szabolcs volt.¹⁷

Vasárnap a Belvárosi Moziban hangversenyt adtak a Szegedi Filharmonikusok. A nézőtérén ott ült Fricsay Richárddal Lehár is. Együtt figyelték a karmesterként debütáló Fricsay Ferenc dirigálását. A második részben azután Lehár is a dobogóra állt. Saját szerzeményeit vezényelte. „Lehár karmesteri bravúrja, szerzői akarata minden rejtett szépséget napvilágra emelt és most ismertük fel igazán, mit jelent Lehár zsenije, mit hozott ennek a világnak” – írta a Délmagyarországban Lengyel Vilma.¹⁸

---

¹⁶ Szegedi Napló, 1934. november 23.

¹⁷ Fényes Szabolcs zeneszerző, Nagyvárad, 1912. ápr. 30. – Budapest, 1986. okt. 12.

¹⁸ Délmagyarország, 1934. nov. 27.

Lehár tetszését annyira megnyerte a Szép a világ szegedi előadása, hogy a pesti bemutató jogát is Sziklai Jenőnek adta. 1934. december 21-én a Király Színházban megtartották a Szép a világ első pesti előadását.¹⁹ A premier közönsége felállva ünnepelte a jobb egyes páholyban helyet foglaló szerzőt, aki lázas betegen is eljött Bécsből a bemutatóra. „A szegedi társulat példátlan sikerrel mutatta be a fővárosban Lehár daljátékát” – tudósított az eseményről a Szegedi Napló.²⁰ „A szegediek előadása örvendetes bizonyítéka annak a színházi és zenei kultúrának, amely ennek a tisztán magyar városnak az életét jellemzi” – állapította meg a Budapesti Hírlap. „Ünnep ez, s nem csak a szegedieké, [...] a budapesti publikumé is, amely a szegedieket most itt üdvözölheti és ünnepelheti” – állt a Pesti Naplóban.

A bemutató jelentőségére talán a premier másnapján megjelent Pesti Hírlap sorai mutattak rá a legtalálóbban: „a világ nem mindig szép, de ha van egy Lehár Ferenc, aki muzsikájával ilyen széppé tudja tenni, mint ahogy ez a nagy zeneszerző teszi, akkor magunk is elhisszük, hogy valóban ... szép a világ!”²¹

---

¹⁹ Rátónyi Róbert: Operett, című könyvében tévesen teszi a bemutató dátumát december 24-ére!

²⁰ Szegedi Napló, 1934. dec. 22.

²¹ Idézi: Rátónyi: Operett II., 20.p.